

Data przesłania artykułu: 29.10.2024

Data przyjęcia artykułu do druku: 21.11.2024

DOI: <https://doi.org/10.12775/AKZ.2024.005>

WALDEMAR CHORAŻYCZEWSKI

(Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu)

POLSKA KANCELARIA KRÓLEWSKA CZY SYSTEM KANCELARII CENTRALNYCH DAWNEJ RZECZYPOSPOLITEJ? Perspektywa przyszłych badań

Słowa kluczowe

polska kancelaria królewska, kancelaria koronna, dyplomatyka

Keywords

Polish royal chancellery, crown chancellery, diplomatics

Streszczenie

Artykuł przypomina dorobek cyklu czterech spotkań z lat 2002–2009 poświęconych polskiej kancelarii królewskiej, przedstawia i ocenia przyczynkowe badania kancelarii królewskiej pojawiające się od tego czasu. Przewidując i postulując przyszłe badania, autor wskazuje na pożytek poddawania analizie nie tyle kancelarii królewskiej, co systemu kancelarii królewskich, czyli działających w imieniu króla od XIV do XIX w. Powinny one doprowadzić do pojawienia się w perspektywie dziesięciolecia syntetycz-

WALDEMAR CHORAŻYCZEWSKI – historyk i archiwista, profesor nauk humanistycznych, zatrudniony w Katedrze Archiwistyki i Zarządzania Dokumentacją Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Jego zainteresowania badawcze obejmują archiwistykę, dyplomatykę, klimatologię historyczną, historię nowożytną i historię Kujaw. Autor m.in. takich prac jak *Przeobrażenia organizacyjne polskiej kancelarii królewskiej u progu czasów nowożytnych* (2007) i *Zachęta do archiwistyki* (2022).

E-mail: wch@umk.pl

ORCID ID: 0000-0002-0063-0032

nego ujęcia, które nie będzie doskonałe, punktowo będzie wręcz kwestionariuszem dalszych dociekań, ale ożywi i ukierunkuje nurt badań polskiej dyplomatyki monarszej.

Summary

The Polish royal chancellery or the system of central chancelleries of the former Republic? A perspective for future research

The article recalls the achievements of the 2002–2009 series of four meetings devoted to the Polish royal chancellery, and presents and evaluates the contributory studies of the royal chancellery that have been published since then. Anticipating and postulating future research, the author points out the usefulness of analysis not so much the royal chancellery as the system of royal chancelleries, i.e. those acting on behalf of the king from the 14th to the 19th centuries. Within a decade, these studies should lead to the emergence of a synthetic overview, which will not be perfect, in some points will even be a questionnaire for further inquiries, but will revitalize and direct research of Polish royal diplomatics.

Spotkania poświęcone polskiej kancelarii królewskiej mają już długą tradycję. W latach 90. Wojciech Krawczuk intensywnie pracował nad kancelarią koronną Zygmunta III, co zakończyło się doktoratem i kilkoma ważnymi publikacjami¹. Kontynuacją i dopełnieniem tych badań była rozprawa habilitacyjna poświęcona metrykantom koronnym². W jaki sposób doszedł do tej przestrzeni badawczej, jaką jest kancelaria koronna w epoce Wazów, nie wiem, ale mogę się domyślać, że może to mieć związek z jego drugą obok historii specjalnością, jaką jest filologia szwedzka. O Szwedach w Polsce traktuje cały szereg jego książek³. Moja droga do kancelarii królewskiej była skomplikowana, choć logiczna. Rozprawę doktorską poświęciłem prywatnym archiwom politycznym XVI w., a że ich twórcami byli częstokroć pracownicy kancelarii monarszej różnego szczebla, tacy jak Maciej Drzewicki czy Stanisław Górski, potem choćby Jan Zamoyski, to uwaga moja siłą rzeczy skierowała się ku głównemu źródłu

¹ Krawczuk, *Pieczęcie Zygmunta III Wazy*; Krawczuk, „Pisarze kancelarii koronnych Zygmunta III Wazy”, 149–64; Krawczuk, „Problemy badawcze kancelarii koronnej”, 149–53; Krawczuk, *Metryka Koronna za Zygmunta III Wazy*; Krawczuk, *Kancelaria koronna a sejm walny*.

² Krawczuk, *Metrykanci koronni*.

³ Pufendorf, *Siedem ksiąg o czynach Karola Gustawa*, Ascheberg, *Dziennik oficera jazdy szwedzkiej*; Hultman, *O panowaniu Karola XII*; Krawczuk, *Wierni królowi. Szwedzi i Finowie*; Krawczuk, *Protokół i regesty kancelarii szwedzkiej ekspedycji*, 411; Krawczuk, *Regesty kancelarii szwedzkiej króla Zygmunta III*, 372; Gyllenhielm, *Zapiski o latach 1597–1614*, 175.

akt politycznych, jakim była kancelaria królewska⁴. Coraz częstsze spotkania i rozmowy, w tym przy tak świetnych i miłych okazjach jak konferencje poświęcone naukom pozwalającym poznawać źródła historyczne w Kazimierzu Dolnym w latach 1998 i 2000, zbliżały nas do siebie. Aż w roku 2001 dojrzelśmy do myśli o specjalnej konferencji skoncentrowanej wyłącznie na problematyce polskiej kancelarii królewskiej, jej organizacji, funkcjonowaniu, personelu i produktach, wreszcie komunikacji pomiędzy władzą a społeczeństwem.

Pierwsza konferencja wspólnie zorganizowana miała miejsce w Toruniu w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika 18 IV 2002 r. Otrzymała się pod hasłem „Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych między władzą a społeczeństwem”. Czasy nowożytne pokrywaliśmy zainteresowaniami badawczymi w ten sposób, że ja wnosiłem zainteresowanie epoką Jagiellonów, Wojciech Krawczuk czasami Wazów, a do przedsięwzięcia wciągnęliśmy między innymi Henryka Palkija, który z zapałem wgłębiał się w epokę saską. Konferencja oczekiwała się sprawozdań, a także publikacji materiałów⁵.

Przyszła kolej na drugą odsłonę, która odbyła się w Krakowie, w Uniwersytecie Jagiellońskim 14 IV 2004 r. Sądząc już po liczbie stron wydanych materiałów, widać, że był to okres najbogatszy w wystąpienia autorów i zredagowanych tekstów⁶.

Po raz trzeci spotkaliśmy się w Warszawie, w Archiwum Głównym Akt Dawnych, ponownie w kwietniu 2006 r. Miejsce przechowywania największej grupy źródeł, będących podstawą dociekań, wydaje się wymarzone do spotkań naszego zespołu badawczego, który przez lata się krystalizował, a nigdy nie sformalizował. Zrezygnowaliśmy z zawężenia do stuleci XVI–XVIII. Wkraczaliśmy w średniowiecze, a potem w XIX w. Nowego wyrazu nabierał programowy styk władzy i społeczeństwa. Dostrzegaliśmy coraz silniej kontekst społeczny działania kancelarii koronnej, coraz częściej wskazywaliśmy na powiązania z innymi kancelariami i archiwami centralnymi Rzeczypospolitej, a także instytucjami partykularnymi, zwłaszcza kancelariami sądów szlacheckich i miast⁷.

⁴ Chorążyczewski, „Dokument w życiu politycznym”, 13–68; Chorążyczewski, „The Second Life of Documents”, 13–23.

⁵ Chorążyczewski i Krawczuk, *Polska kancelaria królewska* (2003), 113; Chorążyczewski, „Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych”, 84–90; Kuś, „Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych”, 274–5.

⁶ Chorążyczewski i Krawczuk, *Polska kancelaria królewska*, cz. 2, 215.

⁷ Chorążyczewski i Krawczuk, *Polska kancelaria królewska między władzą a społeczeństwem*, cz. 3, 137; Chorążyczewski, „III Spotkanie z cyklu «Polska kancelaria

Ostatni raz spotkaliśmy się dwa lata później, również w AGAD, po czym doszliśmy z Wojciechem Krawczukiem do wniosku, że na jakiś czas trzeba przerwać spotkania, pozwolić dojrzeć nowym inicjatywom badawczym⁸.

Cykl czterech konferencji, jakie odbyły się w latach 2002-2008, przyniósł wymierny dorobek, należący do 25 osób.

Z Wojciechem Krawczukiem jako pomysłodawcy i kierownicy naukowi projektu czuliśmy się w obowiązku głosić teksty niejako programowe. W związku z tym podczas pierwszego spotkania proponowałem model badań nowożytnej dyplomatyki królewskiej z wykorzystaniem statystycznej metody reprezentacyjnej, co może wciąż być alternatywą dla klasycznego podejścia dyplomatycznego⁹. Materiał badawczy, jaki wykorzystałem próbnie, pochodził z okresu panowania Zygmunta I. Epoce jagiellońskiej pozostałem wierny¹⁰, tym bardziej że w ten sposób dobrze uzupełnialiśmy się z Wojciechem Krawczukiem skoncentrowanym na epoce Wazów i Henrykiem Palkijem zajmującym się Wettynami.

Wojciech Krawczuk zaproponował widzenie kancelarii koronnej jako instytucji długiego trwania¹¹. Jest to koncepcja, która sprawdziła się w badaniach Wojciecha Krawczuka nad metrykantami koronnymi, a także w moich zakończonych monografią przemian organizacyjnych polskiej kancelarii królewskiej u progu czasów nowożytnych, pozwalająca wyjaśnić wiele zjawiska z lat 1501–1515 dzięki cofaniu się do XIV w. i wyprawianiu w głąb czasów nowożytnych¹². Ogromne znaczenie ma wciąż postulat Wojciecha Krawczuka inwentarza idealnego Metryki Koronnej¹³. Najczęściej w rozważaniach tego autora goszczą realia epoki wazowskiej¹⁴.

królewska», 228–30; Duży, Wiesława. Omówienie pracy *Polska kancelaria królewska*, 210–11.

⁸ Chorażyczewski i Krawczuk, *Polska kancelaria królewska między władzą a społeczeństwem*, cz. 4, 152.

⁹ Chorażyczewski, „Nowożytny dokument królewski”, 27–48.

¹⁰ Chorażyczewski, „Początki kancelarii pokojowej za Jagiellonów”, 33–46; Chorażyczewski, „Próba rekonstrukcji polskiej kancelarii królewskiej”, 9–50; Chorażyczewski, Rosa, „Samoświadectwa pracowników polskiej kancelarii królewskiej”, 87–106; Chorażyczewski, „System kancelarii Zygmunta Starego”, 11–30. Ponadto w 2008 r. Waldemar Chorażyczewski wygłosił nieopublikowany referat pt. „Personel polskiej kancelarii królewskiej (koronnej) XIV–XVIII wieku”.

¹¹ Krawczuk, „«Długie trwanie» kancelarii koronnej”, 99–106.

¹² Chorażyczewski, *Przemiany organizacyjne polskiej kancelarii królewskiej*, 312.

¹³ Krawczuk, „Metryka Koronna. W stronę inwentarza idealnego”, 11–8.

¹⁴ Krawczuk, „Kancelaria pokojowa za Wazów”, 47–54; Krawczuk, „Uwagi Samuela von Pufendorfa”, 107–15.

Ważne miejsce w naszym dawnym zespole badawczym, ale wierzę, że i w obecnie reaktywowanym, zajmował i zajmuje Marcin Hlebionek, w kontekście naszych konferencji badacz polskiej sfragistyki królewskiej. Pod dyskusję poddawał koncepcję kompleksowych badań nad nowożytnymi pieczęciami królów polskich¹⁵. Postulat ten wciąż czeka na realizację, choć postęp badań w tym zakresie jest stały i znaczny, o czym mowa jeszcze będzie.

Od początku ważne miejsce w naszej grupie badawczej należało do Henryka Palkija opowiadającego z pasją o swoich trudnych bojach z kancelarią koronną czasów saskich. Żaden z badaczy kancelarii we wcześniejszych okresach nie miał bowiem do czynienia z tak masowo występującymi źródłami. Konieczność szukania nowej metodologii badań dyplomatycznych stała się ideą główną refleksji tego badacza¹⁶. Z czasem Henryk Palkij zyskał wsparcie w badaniach nad XVIII w. Krzysztof Syta stał się stałym członkiem naszego nieformalnego zespołu, poczynawszy od spotkania trzeciego. Zajął się dobrze sobie znaną problematyką akt kancelarii królewskiej w archiwach prywatnych, a następnie wkroczył na nowatorski grunt kancelarii czasów stanisławowskich, zajmując się Gabinetem Dyplomatycznym Stanisława Augusta¹⁷.

Rafał Jaworski trzykrotnie gościł w naszym cyklu, co każe uznać go za stałego członka zespołu. Za każdym razem podejmował tematy ważne, ciekawe, intrygujące, budzące apetyt na ciekawe wyniki. Najpierw była to kancelaria litewska wieków XIV–XVI jako problem badawczy, potem ruskie ewangeliarze traktowane jako księgi wpisów, na koniec Archiwum Koronne Krakowskie, znów jako problem badawczy¹⁸. Rysują się tu trzy postulaty badawcze, z których kancelaria wielkksiążęca jest realizowana częściowo przez Aleksandra Hruszę¹⁹ i wydawców *Metryki Litewskiej*. Archiwum Koronne Krakowskie, do którego zbadania przymierzali się tak świetni uczeni jak Józef Siemieński i Zdzisław Spieralski, i przez Rafała Jaworskiego nie zostało dotychczas monograficznie opracowane. Ważne wydaje mi się również wskazanie na coś, co

¹⁵ Hlebionek, „Dziękowania za pieczęć”, 131–46.

¹⁶ Palkij, „Kancelaria królewska w systemie”, 71–88. Ponadto w roku 2006 Henryk Palkij wygłosił nieopublikowany referat o kancelarii gabinetowej w epoce Sasów.

¹⁷ Syta, „Akta kancelarii królewskiej z XVIII w.”, 79–93.

¹⁸ Jaworski, „Archiwum Koronne Krakowskie za Jagiellonów”, 113–29; Jankowski, „Ewangeliarze ruskie jako księgi wpisów”, 87–98; Jankowski, „Kancelaria litewska XIV–XVI wieku”, 89–104.

¹⁹ Zob. Gruša, *Dokumental'naâ pis'mennost' Velikogo Knâžestva Litovskogo*. Tam informacje o wcześniejszych pracach.

nazwałem kiedyś kulturą księgi wpisów, czyli problematyką szerszą i trwalszą niż kancelaria księgi wpisów²⁰.

Dwa wątki wywołane przez Rafała Jaworskiego doczekały się ciągu dalszego. Agnieszka Kuś kontynuowała nurt refleksji nad tym, co nazwałem kulturą księgi wpisów, gdy zajmowała się humorystyczną kancelarią Rzeczypospolitej Babińskiej²¹. Inga Stembrowicz rozwijała problematykę Archiwum Koronnego Krakowskiego, relacjonując prace nad działem papieskim tegoż archiwum²².

Problematyka Metryki Koronnej i prac archiwalnych nad nią gościła w wystąpieniach pracowników Archiwum Głównego Akt Dawnych, bez których naszego cyklu dawnego i obecnego nie mogłoby być. Hubert Wajs, szefujący tej instytucji, trzykrotnie prezentował prace nad inwentaryzacją i sumaryzacją Metryki Koronnej za pośrednictwem komputerowych baz danych²³. Michał Kulecki zapowiadał dokończenie prac nad częścią piątą *Matricularum Regni Poloniae summaria*²⁴. Ponadto w 2002 r. Michał Kulecki wygłosił niepublikowany referat pt. „Metryka Koronna w Archiwum Głównym, Akt Dawnych”, a w 2008 r. również niepublikowany pt. „Księga nr 208 Metryki Koronnej. Inwentarz skarbcza i archiwum koronnego z 1609 r.”. Inga Stembrowicz²⁵, potem Anna Baranowska zapowiadały edycję księgi Metryki Koronnej oznaczonej sygnaturą 8, a będącą w rzeczy samej nie wytworem kancelarii królewskiej, a książęcej mazowieckiej z lat 1471–1526²⁶. Prace te zostały uwieńczone sukcesem²⁷. Urszula Kacperczyk przedstawiła możliwości wyszukiwania cyfrowego w księgach kanclerskich z końcowych lat panowania Stanisława Augusta²⁸. Spoza środowiska AGAD Rafał Górny zaprezentował początki serii książ pieczętnych Metryki Koronnej, będącą prywatną jeszcze inicjatywą²⁹. Jest to sytuacja charakterystyczna dla początków także innych dwóch serii Metryki – książ poselskich i książ spraw publicznych (kanclerskich).

²⁰ Chorażyczewski, „Kancelaria księgi wpisów”, 91–9.

²¹ Kuś, „Państwo to kancelaria”, 117–28.

²² Stembrowicz, „Dział papieski Archiwum Koronnego Krakowskiego”, 131–7.

²³ Wajs, „Inwentarz Metryki Koronnej w EAD”, 205–15; Wajs, „Propozycja bazy danych”, 19–26. Ponadto w roku 2008 Hubert Wajs wygłosił nieopublikowany referat pt. „Prezentacja strony internetowej poświęconej Metryce Koronnej”.

²⁴ Kulecki, „Indeks rzeczowy i suplement”, 105–10.

²⁵ Stembrowicz, „Prace nad edycją 8 tomu Metryki Koronnej”, 179–86.

²⁶ Baranowska, „O edycji Metryki Koronnej nr 8”, 95–103.

²⁷ Salina i Stembrowicz, *Metryka Koronna nr 8*.

²⁸ Kacperczyk, „Wyszukiwarka do Książ Kanclerskich”, 111–2.

²⁹ Górny, „Najstarsze zachowane księgi Sigillat”, 69–77.

Staraliśmy się z Wojciechem Krawczukiem, żeby nasze konferencje w pełni prezentowały postępy badań nad polską kancelarią królewską. I tak, Anna Odrzywolska-Kidawa, autorka rozprawy doktorskiej poświęconej Piotrowi Tomickiemu, wydanej drukiem w formie dwóch książek³⁰, zagościła na drugiej z naszych konferencji, prezentując aktywność Piotra Tomickiego jako podkanclerzego³¹. Podobnie w 2004 r. Beata Kaczmarczyk wygłosiła referat o języku polskim w kancelarii królewskiej w I połowie XVI w. Wyniki swoich badań opublikowała wcześniej w książce³². Taką bowiem mieliśmy ideę, by na nasze konferencje wyszukiwać i zapraszać wszystkich zajmujących się jakimkolwiek aspektem badań nad kancelarią królewską. Taka też była geneza obecności w naszym cyklu badacza ukraińskiej, Petro Kułakowskiego, autora ważnej monografii tzw. kancelarii ruskiej jako wydziału kancelarii koronnej³³. U nas przedstawił studium dokumentów wystawianych dla województwa czernihowskiego³⁴.

Ważne było dla nas zawsze widzenie kancelarii koronnej jako elementu szerszego systemu władzy i biurokracji, a także dostrzeganie jej w perspektywie porównawczej. Dlatego cieszyliśmy się, gdy Janusz Grabowski dwukrotnie zajmował się stykiem dyplomatyk polskiej królewskiej i książęcej mazowieckiej³⁵. Anna Łazarek zaprezentowała swoje zaczątkowe i niestety niekontynuowane przez siebie badania nad nowożytną kancelarią książęcą Pomorza, zwanego u nas Pomorzem Zachodnim³⁶. Janusz Łosowski realizował ważny wątek badań nad kancelarią królewską, jaką są jej kontakty z miastami czy też kancelariami miejskimi³⁷. Paulina Ławniczak w 2008 r. wygłosiła nieopublikowany referat pt. „Zwyczaje staropolskie czy saskie? Kancelaria Fryderyka Augusta do spraw Księstwa Warszawskiego”. Wyniki swoich badań podała na szczęście w osobnym artykule³⁸.

³⁰ Odrzywolska-Kidawa, *Biskup Piotr Tomicki (1464–1535)*.

³¹ Odrzywolska-Kidawa, „Prace kancelaryjne podkanclerzego Piotra Tomickiego”, 157–77.

³² Kaczmarczyk, *Język polski w kancelarii królewskiej*.

³³ Kulakovskij, Petro. *Kancelârâ Rus'koï (Volins'koï) metriki*.

³⁴ Kułakowskyj, „Kancelaria królewska a dokument czernihowski”, 107–15.

³⁵ Grabowski, „Tytułatura mazowiecka i ruska”, 9–31. Ponadto w roku 2008 Janusz Grabowski wygłosił nieopublikowany w serii pokonferencyjnej artykuł pt. „Formuły końcowe na dokumentach polskiej”.

³⁶ Łazarek, „Źródła do dziejów kancelarii książęcej”, 147–52.

³⁷ Łosowski, „Kancelaria królewska a miasta”, 129–56.

³⁸ Ławniczak, „Sekretariat Stanu Księstwa Warszawskiego”, 33–77.

Wielkie znaczenie ma szukanie nowych podejść metodologicznych do badań kancelaryjnych. Tak widzę dwie próby. Marek Janicki zajął się zagadnieniem wykorzystania listu Iwana Groźnego do Zygmunta Augusta jako narzędzia agitacji politycznej przed sejmem warszawskim 1563/1564 r.³⁹. Nowy, świeży oddech metodologiczny wniosła w dwóch studiach Agnieszka Rosa poddająca produkty kancelaryjne analizie egodokumentalnej. W drugim studium, przygotowanym wspólnie ze mną, dociekaliśmy, jak wyglądało biurokratyczne widzenie świata z perspektywy sekretarza zatrudnionego w kancelarii królewskiej. Na przykładzie sekretarza królewskiego Jana Piotrowskiego, działającego w czasach Stefana Batorego, rekonstruowaliśmy jego biurokratyczną mentalność, reprezentatywną chyba także dla jego kolegów. Kancelista docenia, a nawet przecenia rolę pisma w działaniu politycznym i administracyjnym. Końcowe westchnienie Piotrowskiego jest symptomatyczne: wojsko zdobyło Inflanty, teraz zasłużeni są odznaczani, ale to było proste, a my tu zostajemy, przed nami najcięższa praca, za którą nikt nas nie wynagrodzi, coś jednak przecież trzeba począć z tym podbojem, jakoś go zagospodarować. Ale to tylko kilka momentów dziejowych i kilka osób. Aby te badania mikrohistoryczne uznać za wykonane, należałoby najpierw zebrać informacje o egodokumentach pracowników kancelarii królewskiej od XIV do XVIII w., a następnie poddawać je systematycznej analizie. Pamiętajmy, że nowe trendy historiograficzne dorzucą nowe pytania badawcze i poszerzy się przestrzeń białych plam.

Zawsze usiłowaliśmy wciągać do badań studentów, inspirując ich badania kończące się magisteriami. Badania nad kancelariami epoki jagiellońskiej podjęła Monika Nerlo zajmująca się świadkami w dokumentach królewskich Zygmunta I⁴⁰. Tomasz Berendt przedstawił wyniki badań nad sekretariatem królewskim Michała Korybuta Wiśniowieckiego⁴¹. Dawid Żądłowski zaprezentował analogicznie wyniki swoich analiz sekretariatu królewskiego Władysława IV⁴². Pragnęlibyśmy wciąż, by adepci historii i archiwistyki podejmowali problematykę kancelarii koronnej i dyplomatyki monarszej. Jest to pole trudne, choć wdzięczne.

Wydanie ostatniego z tomów serii „Polska kancelaria królewska” zbiegło się w czasie z rozpoczęciem nowego etapu badań zmierzających do opraco-

³⁹ Janicki, „Tłumaczenie listu Iwana Groźnego”, 73–86.

⁴⁰ Nerlo, „Świadkowie w dokumentach królewskich”, 31–71.

⁴¹ Berendt, „Sekretarze królewscy Michała Korybuta Wiśniowieckiego”, 117–30.

⁴² Żądłowski, „Sekretarze królewscy Władysława IV”, 55–67.

wania i wydania syntezy „Dyplomatyki staropolskiej”⁴³. Wśród autorów spotykamy kilka osób dobrze znanych z naszych konferencji. Spod mojego pióra wyszedł rozdział o kancelariach centralnych państwa od XIV po XVIII w. Wojciech Krawczuk napisał o Metrykach Koronnej i Litewskiej. Janusz Grabowski jest autorem rozdziału o kancelariach książęcych na Mazowszu do 1526 r. Janusz Łosowski zajął się aktami sądów i urzędów szlacheckich, a także dokumentami i kancelariami wiejskimi. Krzysztof Syta przygotował rozdział o dokumentach i kancelariach prywatnych.

W „Dyplomatyce staropolskiej” wydanej w 2015 r. dałem diagnozę stanu badań nad polską kancelarią królewską aktualną do dziś: „Polska kancelaria królewska (koronna) nie doczekała się jak dotąd całościowego opracowania. Dysponujemy jedynie studiami nad pewnymi okresami lub poświęconymi dłuższymi odcinkom czasowym monografiami wycinkowymi. Posiadamy dobrą orientację w personelu kancelarii XIV, XV i pierwszej połowy XVI w. Dla późniejszych czasów znamy sekretarzy Zygmunta Augusta i Stefana Batorego, personel kancelarii Zygmunta Wazy, skład sekretariatu królów Władysława IV i Michała. Wiemy chyba wszystko, co można wiedzieć o metrykantach i pisarzach ruskich. Orientujemy się nieźle w pisarzach dekretowych”⁴⁴. Nie znaczy to, że w minionej dekadzie nie ukazały się ciekawe dzieła o charakterze, z punktu widzenia całościowej syntezy, przyczynkowym.

Wydaje się, że „Dyplomatyka staropolska” w odniesieniu do kancelarii koronnej nie wywołała spodziewanej przeze mnie dyskusji. Recenzja Grażyny Rutkowskiej dotyczyła co prawda rozdziałów Wojciecha Krawczuka i mojego, jednak zajmowała się sprawami doskonale znanymi tej badaczce, co znaczy, że koncentrowała się na pierwszym okresie rozwoju kancelarii. Pisząc o kancelarii królewskiej, największy niedosyt i niepewność co do wyników, a pewność co do konieczności pogłębionych badań, wywoływały we mnie takie zagadnienia jak pieczęć „uszczerbiona” i sekretarze pieczęci, wątki nieporuszane przez Grażynę Rutkowską⁴⁵.

Po 2015 r., po ukazaniu się „Dyplomatyki staropolskiej” nie mieliśmy żadnych ważnych monograficznych ujęć polskiej dyplomatyki królewskiej. Nie

⁴³ Jurek, *Dyplomatyka staropolska*.

⁴⁴ Chorążyczewski, „Kancelarie centralne państwa”, 151.

⁴⁵ Rutkowska, Recenzja artykułów „Kancelarie centralne państwa”, 191–9; Chorążyczewski, „Odpowiedź na recenzję”, 237–8; Krawczuk, „Odpowiedź na recenzję”, 239–40.

były to jednak lata jałowe. Ukazało się wiele prac poszerzających wiedzę lub otwierających nowe perspektywy badawcze.

Dobrze rozwijało i rozwija się dzieło sumaryzowania Metryki Koronnej i publikowania kolejnych tomów serii „Sumariusz Metryki Koronnej. Seria nowa”. Dzieło zainicjowane przez Wojciecha Krawczuka, kontynuowane przez Krzysztofa Chłapowskiego, a obecnie przez Janusza S. Dąbrowskiego i Dominika Kadzika, objęło już punktowo panowanie Zygmunta III i Władysława IV, a świeżo też Jana Kazimierza⁴⁶. Każdy tom nie tylko jest ważną pomocą archiwalną, ale też przynosi we wstępie wycinkowe studium działania kancelarii koronnej w krótkim czasie. Zazwyczaj są to wartościowe i ciekawe ustalenia, które w szerszej perspektywie, z użyciem narzędzi statystycznych, nie były dostrzegane. Dla ilustracji zacytuję fragment wstępu do tomu czwartego serii: „Jest też MK 135 księgą wyjątkową – pod względem objętości. Zawarto w niej ponad 1080 dokumentów [zazwyczaj było ich około 400]. Co było przyczyną takiej kumulacji? Wydaje się, że nie była to decyzja świadoma. Metrykantem, a więc urzędnikiem odpowiadającym za rejestrację i za księgi Metryki, był od 1586 roku Stanisław Radecki, prepozyt lubelski. Przejął obowiązki od Macieja Becha, doświadczonego kancelisty. Być może na promocję Radeckiego wpłynęły jakieś związki z Bechem, który od 1580 r. był proboszczem w Kazimierzu Dolnym, niedaleko w końcu od Lublina. Jak się zdaje, Radecki nie orientował się w praktykach kancelarii koronnej, zresztą po 1590 r. karierę robił już tylko w instytucjach kościelnych. Może po prostu nie wiedział, że warto zamykać i oprawiać tomy co roku? A być może zwlekano z oprawą i, skoro odwołanie

⁴⁶ Krawczuk, *Księga wpisów kancelarii koronnej podkanclerzego Tomasza Zamoyskiego*; Kot i in., *Księga wpisów kanclerza Jana Zamoyskiego MK 133*; Krawczuk, *Księga wpisów podkanclerzego Wojciecha Baranowskiego MK 134*; Krawczuk i Kulecki, *Księga wpisów podkanclerzego Wojciecha Baranowskiego z okresu marzec 1588 – grudzień 1590 MK 135*; Chłapowski, *Księga wpisów podkanclerzego Jana Tarnowskiego MK 136*; Chłapowski, *Księga wpisów podkanclerzego Jana Tarnowskiego MK 137*; Chłapowski, *Księga wpisów podkanclerzego Jana Tarnowskiego MK 138*; Chłapowski, *Księga wpisów podkanclerzego Jana Tarnowskiego MK 139*; Chłapowski, *Księga wpisów podkanclerzego Jana Tarnowskiego MK 140*; Krawczuk, *Sumariusz księgi MK 180*; Dąbrowski, *Księga wpisów podkanclerzego i następnie kanclerza Tomasza Zamoyskiego MK 181*; Dąbrowski i Krawczuk, *Księga wpisów podkanclerzego Piotra Gembickiego MK 182*; Dąbrowski i Wajs, *Księga wpisów kanclerza Piotra Gembickiego MK 183*; Dąbrowski, *Księga wpisów podkanclerzego Jerzego Ossolińskiego MK 184*; Krawczuk, *Księga wpisów MK 185*; Wajs, *Księga wpisów kanclerza Piotra Gembickiego MK 186*; Korczyński i Krawczuk, *Księga wpisów MK 187*; Dąbrowski, *Księga wpisów podkanclerzego Aleksandra Trzebińskiego MK 188*; Dąbrowski, *Księga wpisów kanclerza wielkiego Jerzego Ossolińskiego MK 189*; Dąbrowski, *Księga wpisów kanclerza wielkiego Jerzego Ossolińskiego MK 190*.

Baranowskiego było nagłe, zebrano wszystkie akta luźne jego kancelarii w jeden tom?⁴⁷.

Wojciech Krawczuk zaangażował się również w badania nad szwedzką kancelarią królewską Zygmunta III Wazy, działającą przy tym władcy w Polsce w latach 1597–1600. Zaowocowało to dwoma tomami protokołów i rejestrow tej kancelarii⁴⁸.

Ogromne znaczenie dla dalszych badań ma także obecność kopii Metryki Koronnej w Internecie, co jest wynikiem współpracy Archiwum Głównego Akt Dawnych i Polskiego Towarzystwa Heraldycznego, a personalnie ważną rolę odegrał w tym dziele Sławomir Górzyński⁴⁹. Publikacji kopii ksiąg metrycznych towarzyszą troskliwie przygotowane sumariusze ksiąg, już nie tylko serii inskrypcji, ale teraz również *libri legationum*⁵⁰.

Marcin Hlebionek z zespołem, do którego również mam zaszczyt należeć, dokonał ważnej poprawy i rozbudowy wiedzy o sfragistyce monarszej, zarówno polskiej, litewskiej, jak i czeskiej i węgierskiej, epoki jagiellońskiej. Katalog dopiero co ujrzał światło dzienne⁵¹. Sfragistyka epoki królów elekcyjnych rozpoznawana jest przez inny zespół kierowany przez Marcina Hlebionka we fragmencie przechowywanym w zasobie Archiwum Państwowego w Toruniu⁵².

Postęp w badaniach nad polską kancelarią królewską dokonuje się też poprzez prace zespołów kierowanych przez Lidię Korczak. W tomie zawierającym akty unii horodelskiej z 1413 r. znalazło się studium Piotra Rabieja poświęcone dokumentom unii horodelskiej⁵³ i Jana Wroniszewskiego o pieczęciach przy dokumentach horodelskich⁵⁴. Tom z aktami unii wileńskiej i mielnickiej z lat 1499 i 1501 przyniósł studia Krzysztofa Pietkiewicza o dokumentach unijnych⁵⁵, moje o polskiej kancelarii królewskiej w dobie unii wileńskiej i mielnickiej, w którym skoncentrowałem się na elementach modernizacyj-

⁴⁷ Krawczuk i Kulecki, *Księga wpisów podkanclerzego Wojciecha Baranowskiego z okresu marzec 1588–grudzień 1590 MK 135*, 6.

⁴⁸ Krawczuk, *Protokół i rejestry kancelarii szwedzkiej ekspedycji*; Krawczuk, *Rejestry kancelarii szwedzkiej króla Zygmunta III*,

⁴⁹ Górzyński, *The Polish and Lithuanian Metrica*.

⁵⁰ Sułkowska-Kuraś i in., *Sumariusz ksiąg poselstw Metryki Koronnej. T. 1*; Wejchert i in., *Sumariusz ksiąg poselstw Metryki Koronnej. T. 2*.

⁵¹ Bolom-Kotari i in., *Katalog pieczęci Jagiellonów*.

⁵² Hlebionek, *Pieczęcie królów i królowych polskich od 1576 do 1795 r*; Hlebionek, *Pieczęcie królów i królowych do 1572 r*.

⁵³ Rabiej, „Dokumenty unii horodelskiej”, 83–117.

⁵⁴ Wroniszewski, „Pieczęcie polskie przy dokumentach horodelskich”, 145–59.

⁵⁵ Pietkiewicz, „Dokumenty unii polsko-litewskiej”, 79–122.

nych⁵⁶, wreszcie katalogi pieczęci przy aktach unijnych, przygotowane przez Jakuba Rogulskiego⁵⁷ i Marcelę Antoniewicz⁵⁸. Pozwolę sobie na pewne wyznanie jako autor jednego ze studiów. Przystępując do pracy, miałem wątpliwość, co jeszcze mogę dorzucić do badań przeprowadzonych wcześniej nad polską kancelarią królewską przełomu średniowiecza i nowożytności. A jednak uważne przyjrzenie się dokumentom z krótkiego przeciągu czasu, między innymi drobiazgowo zestawienie tytułatur monarszych Jana Olbrachta i Aleksandra Jagiellończyka, dało wynik, który mnie samego zaskoczył. Tytułatura pełna Jana Olbrachta jest taka: król Polski, książę Krakowa, Sandomierza, Sieradza, Łęczycy, Sieradza, a dopiero potem najwyższy książę Litwy, książę Rusi, Prus, Chełmna, Elbląga, Pomorza. Państwo polskie jest wyraźnie oddzielone od litewskiego i władztwa pruskiego. Tytułatura pełna Aleksandra to: król Polski, wielki książę Litwy, książę Krakowa, Sandomierza, Sieradza, Łęczycy, Kujaw, Rusi, Prus, Chełmna, Elbląga, Pomorza. Po unii mielnickiej tytuł litewski zajmuje na stałe miejsce zaraz po tytule króla polskiego, a przed ziemiami integralnie złączonymi już przedtem z Królestwem Polskim. Mimo że unia mielnicka nie weszła w życie, widać, że w praktyce biurokratycznej i propagandzie państwowej kancelarii królewskiej była ona faktem dokonany. Uważne przyjrzenie się detalowi przyniosło dobry efekt, podobnie jak analizy poszczególnych ksiąg Metryki Koronnej.

Podstawę do pełnego poznania kancelarii królewskiej Zygmunta Starego dał Patryk Sapała. Przygotowując i publikując katalog Tek Górskiego⁵⁹, zrealizował on niejako postulat Andrzeja Wyczańskiego sprzed ponad 30 lat – rozpoznanie Tek Górskiego, unikalnej spuścizny kancelaryjnej, jakiej dla innego panowania nie posiadamy, jako warunek *sine qua non* badań kancelarii zygmunto-wskiej⁶⁰. Ten sam Patryk Sapała świeżo opublikował obszerne, wyczerpujące, z górą 500 stron liczące, itinerarium podkanclerzego Piotra Tomickiego z lat 1515–1535. Jest to dzieło fundamentalne, przynoszące wiele poprawek

⁵⁶ Chorażyczewski, „Polska kancelaria królewska w dobie unii wileńskiej”, 123–63.

⁵⁷ Rogulski, „Pieczęcie króla, panów rady i szlachty”, 237–76.

⁵⁸ Antoniewicz, „Pieczęcie prałatów, panów i szlachty”, 277–357.

⁵⁹ Sapała, *Katalog rękopisów Biblioteki Narodowej. Ser. 3, Zbiory Biblioteki Ordynacji Zamojskiej. T. 7, Teki Górskiego* (sygn. BOZ 2053). Cz. 1, Teki I–XV; Sapała, *Katalog rękopisów Biblioteki Narodowej. Ser. 3, Zbiory Biblioteki Ordynacji Zamojskiej. T. 7, Teki Górskiego* (sygn. BOZ 2053). Cz. 2, Teki XVI–XXIX; *Katalog rękopisów Biblioteki Narodowej. Ser. 3, Zbiory Biblioteki Ordynacji Zamojskiej. T. 7, Teki Górskiego* (sygn. BOZ 2053). Cz. 3, Indeksy.

⁶⁰ Wyczański, „O potrzebie badań nad kancelarią Zygmunta Starego”, 147–52.

i uzupełnień, nowatorskie. Jest jasne, że itinerarium podkanclerzego to ważna podstawa dla poznania kierowanej przez niego kancelarii mniejszej⁶¹.

Z autorów studiów publikowanych w serii „Polska kancelaria królewska między władzą a społeczeństwem” podczas konferencji w Krakowie 6–7 XI 2024 wyniki swoich badań zaprezentowało sześć osób: prócz mnie Krzysztof Syta, Henryk Palkij, Janusz Grabowski, Marcin Hlebionek i Wojciech Krawczuk. Były to kontynuacje dawniejszych badań i wątków. Patryk Sapała, Janusz Dąbrowski, Lidia Korczak pojawiali się jako autorzy lub kierownicy prac mających znaczenie dla przedmiotu konferencji prowadzonych w ostatnich latach. Aleksander Hrusza jako doświadczony i zasłużony badacz litewskiej kancelarii wielkksiążęcej współpracuje z nami od dwudziestu lat, od „*Belliculum diplomaticum II Thorunense*” w roku 2004. Jacek Krochmal kontynuował zwyczaj udziału Archiwum Głównego Akt Dawnych w naszych spotkaniach. Tamas Fejer pozwolił spojrzeć na kancelarię siedmiogrodzką, która działała w Polsce za króla Stefana trochę jak później kancelaria szwedzka przy Zygmuncie III. Dominik Kadzik dał wgląd w możliwości badań nieznaną niemal dotąd kancelarię marszałkowskiej, a Wiesław Nowosad w nieco lepiej poznaną, ale wciąż czekającą na monografistę kancelarię podskarbińską. Ewelina Lilia Polańska przyjrzała się kancelarii i archiwum dyplomatycznym Jerzego z Tyczyna. Agnieszka Konstankiewicz włączyła do systemu kancelarii centralnych kancelarię Trybunału Koronnego, też przecież centralnego organu władzy. Radosław Gaziński i Paweł Gut przywrócili naszej uwadze temat kancelarii książąt pomorskich, czyli najbliższych zachodnich sąsiadów Rzeczypospolitej.

Jakie z dokonanego przeglądu wynikają wnioski dla przyszłych badań polskiej kancelarii królewskiej, czy może raczej kancelarii centralnych Rzeczypospolitej?

Od zawsze istniał problem, jak badać kancelarie królewskie, skoro nie da się ich objąć jednym badaniem od XIV do XVIII w., a nawet XIX w.

Pierwszym wyjściem jest objęcie analizą kancelarii w krótkim odcinku czasu (domyślnie jednym panowaniem), za to we wszystkich jej aspektach: organizacji, funkcjonowania, personelu i spuścizny dokumentacyjnej. W ten sposób Irena Sułkowska-Kurasiowa opisała kancelarię królewską w czasie panowania Ludwika Węgierskiego, Jadwigi Andegaweńskiej, Władysława Jagiełły, Władysława Warneńczyka, Kazimierza Jagiellończyka, Jana Olbrachta i Aleksandra

⁶¹ Sapała, „The Itinerary of Bishop Piotr Tomicki”, 141–682.

Jagiellończyka⁶². Wojciech Krawczuk w serii artykułów dał obraz kancelarii pod panowaniem Zygmunta III Wazy⁶³. W ten sposób Henryk Palkij podchodził w swoich niedokończonych badaniach do panowania Augusta II Mocnego. Na tej zasadzie powstał przyczynek Hadriana Ciechanowskiego, poświęcony kancelarii królewskiej Stanisława I Leszczyńskiego podczas pierwszego jego panowania⁶⁴. W kontekście dążenia do pokrycia takimi monografiami wszystkich panowań w mocy pozostałby postulat zbadania kancelarii Kazimierza Wielkiego i tych jedenastu władców nowożytnych, których kancelarie nie mają ujęć monograficznych. Złudzeniem byłoby jednak przekonanie, że suma monografii kancelarii królewskich pod panowaniem wszystkich polskich królów dałaby pełną wiedzę. Nie byłoby tak najpierw dlatego, że badacze pracujący w różnych czasach mieliby inaczej ukształtowaną wrażliwość metodologiczną, innych też musieliby używać metod ze względu na różny materiał źródłowy. Nie byłoby tak jednak głównie z tego powodu, że kancelaria królewska jest typową instytucją długiego trwania, co specjalnie podkreślił w jednym z wystąpień Wojciech Krawczuk. Jego postulat kancelarii w „długim trwaniu” i szerokim kontekście zmian politycznych, społecznych i kulturowych, z uwzględnieniem metod statystycznych nie został wciąż zrealizowany⁶⁵.

Tymczasem nie da się badać fragmentu bez pewnej znajomości całości. Wiadać to w przypadku nieporozumienia co do pisarzy. Wydawało się, że pisarze, o których pisała Irena Sułkowska-Kurasiowa i których opisał Wojciech Krawczuk to ta sama grupa urzędnicza. Pomyłka wynikała jednak wyłącznie z faktu, że badano różne fragmenty procesu przemian kancelarii, bez odniesienia do całości. Dopiero pod koniec okresu badanego przez Sułkowską-Kurasiową pojawili się obok pisarzy królewskich pisarze kancelarii królewskiej. Znalazła ona jedynie kilka wzmianek źródłowych i uznała je chyba za nic nieznaczące odmianki językowe. Wojciech Krawczuk natomiast analizował okres, w którym występowali niemal wyłącznie pisarze kancelarii królewskiej, pisarze królewscy zaś sporadycznie. Nie został zbadany okres przejściowy, czyli pierwsza połowa XVI w. Tymczasem z każdym dziesięcioleciem tego okresu drastycznie spadała liczba pisarzy królewskich, a lawinowo rosła liczba pisarzy kancelarii królewskiej. Były to dwie rozłączne osobowo grupy urzędnicze, występujące też w źródłach

⁶² Sułkowska-Kurasiowa, *Polska kancelaria królewska*; Sułkowska-Kurasiowa, *Dokumenty królewskie i ich funkcja*.

⁶³ Zob. przypis nr 1.

⁶⁴ Ciechanowski, *Kancelaria królewska Stanisława Leszczyńskiego*, 145–62.

⁶⁵ Krawczuk, „«Długie trwanie» kancelarii koronnej”.

w innych kontekstach. Pisarze królewscy to urzędnicy bezpośrednio zależni od króla, używani przez niego głównie w misjach krajowych i zagranicznych, wymagających zwykle jakichś czynności aktotwórczych. Pisarze królewscy otrzymywali bezpośrednio pewne sumy ze skarbu królewskiego. Pisarze kancelarii królewskiej to urzędnicy zaprzysięgani przez kanclerza lub podkanclerzego (ale nie jego prywatni pisarze) i jemu podlegli osobiście. Pisarze kancelarii utrzymywali się albo z opłat kancelaryjnych, albo zasiłków wydawanych nieimiennie na poszczególnych pisarzy, ale cały zespół pisarzy danego pieczętarza. Miejszem pracy pisarzy kancelarii jest wreszcie kancelaria, a nie misje krajowe czy zagraniczne. Z grona pisarzy kancelarii wyłonią się wreszcie pisarz aktowy (metrykant), prezydent kancelarii (regent) i pisarz dekretowy. Ukształtuje się struktura urzędowa, formalizacji ulega hierarchia urzędnicza. Bez perspektywy długiego trwania nie sposób dostrzec pewnych zjawisk rozłożonych w czasie.

Wiedza o kancelariach poszczególnych władców będzie się również dezaktualizować. Irena Sułkowska-Kurasiowa zaobserwowała tyłu urzędników o charakterze kancelaryjnym, kanclerzy, podkanclerzych, sekretarzy wielkich, sekretarzy i pisarzy, którzy przejęli czynności kancelaryjne na dworze królewskim na wyłączność, że uznała, iż kancelaria królewska była jedynym urzędem w pełni ukształtowanym w państwie. Nie dała jednak żadnego dowodu na powiązanie tych urzędników w hierarchię, w strukturę, co jest początkiem procesu kształtowania się urzędu. Tymczasem owa kancelaria królewska drugiej połowy XV w. wyglądała tak, że przebywała na dworze pewna liczba urzędników, którym król mógł dowolnie zlecać sporządzenie dokumentu, nie tylko kanclerz i podkanclerzy, ale też sekretarze i pisarze. Wszyscy oni mogli dysponować swoim własnym, prywatnym personelem kancelaryjnym. Inna sprawa to pieczętowanie dokumentów. To nie kancelarie były w dyspozycji pieczętarzy, ale pieczęcie publiczne. Dopiero w początku XVI w., z inicjatywy Macieja Drzewickiego, moim zdaniem jednego z największych reformatorów polskiej kancelarii, pojawili się urzędnicy państwowi niskiego szczebla – pisarze kancelarii królewskiej, zależni od konkretnego pieczętarza. Zaczęła się tworzyć kancelaria królewska, strukturalnie w ciągu XVI w. coraz bardziej się komplikująca i przeistaczająca w kancelarię koronną. Ale pisarze królewscy, niewchodzący do kancelarii koronnej, nadal byli wykorzystywani do prywatnych posług kancelaryjnych przez króla, być może też mieli swój udział w powstawaniu kancelarii pokojowej.

Jeśli nie można jednym badaniem objąć wszystkich zagadnień dotyczących kancelarii królewskiej w długim trwaniu, to niektórzy badacze decydowali się

na zawężenie zarówno czasowe, jak i problemowe. Tak powstawały monografie sekretariatów królewskich: Zygmunta Starego (Andrzej Wyczański)⁶⁶, Zygmunta Augusta (Miroslaw Korolko)⁶⁷, Stefana Batorego (Leszek Kieniewicz)⁶⁸, Władysława IV (Dawid Żądłowski)⁶⁹, Michała Korybuta Wiśniowieckiego (Tomasz Berendt)⁷⁰. Jest jeszcze więc sporo „białych plam” w dziejach sekretariatu królewskiego. Pamiętać jednak trzeba, że kancelaria i sekretariat w pewnym momencie, w połowie XVI w. rozchodzą się i synteza sekretariatu królewskiego nie będzie znajdowała się wewnątrz syntezy kancelarii królewskiej, a tylko będzie z nią miała część wspólną. Jeśli chodzi o personel kancelaryjny, to za największą zagadkę uważam znikanie, ze źródeł przynajmniej, pisarzy kancelarii królewskiej w XVIII w. Henryk Palkij nie znalazł żadnego pisarza w kancelarii Jana Szembeka. Czy jest to efekt dewaluacji nazw urzędniczych? Czy każdy pracownik kancelarii wyższego szczebla nazywany jest sekretarzem?

Trzecia wreszcie grupa prac o kancelarii królewskiej zawęży przedmiot badań problemowo, ale nie czasowo. W ślad za swoim postulatem, by traktować kancelarię królewską jako instytucję długiego trwania, Wojciech Krawczuk najpierw stworzył szkic o pisarzach dekretowych⁷¹, a potem obszerną monografię pisarzy aktowych, czyli metrykantów⁷².

Perspektywa postulowanych badań kancelarii w ujęciu długotrwałym, od XIV do XIX w., z uwzględnieniem dorobku wcześniejszego średniowiecza, głównie książęcego, i z uwzględnieniem współczesnych nam systemów centralnych kancelarii państwowych, z kancelarią prezydencką na czele, nie wyklucza sensu podejmowania studiów zagadnień pojedynczych, dziejących się w krótkiej perspektywie czasowej. Wyżej pokazałem na dwóch przykładach, że takie zatrzymanie się i niespieszne, uważne przyjrzenie się szczegółowi bywa ożywcze i odkrywcze. Byle tylko nie wypełniło bez reszty naszej przestrzeni badawczej.

Drogę pośrednią wybrałem w rozprawie o przeobrażeniach organizacyjnych kancelarii królewskiej u progu czasów nowożytnych. Uznałem, że ograniczenie czasowe badań nie powinno dotyczyć panowania, a kanclerstwa. To nie król, a pieczętarz organizuje pracę kancelarii. Stąd moja praca stanowiła

⁶⁶ Wyczański, *Miedzy kulturą a polityką*.

⁶⁷ Korolko, *Seminarium Rzeczypospolitej Królestwa Polskiego*.

⁶⁸ Kieniewicz, „Sekretariat Stefana Batorego”, 33–69.

⁶⁹ Żądłowski, „Sekretarze królewscy Władysława IV”.

⁷⁰ Berendt, „Sekretarze królewscy Michała Korybuta Wiśniowieckiego”.

⁷¹ Krawczuk, „Pisarze dekretowi”, 39–43.

⁷² Krawczuk, *Metrykanci koronni*.

monografię podkanclerstwa i kanclerstwa Macieja Drzewickiego (1501–1515), nachodzących na trzy panowania: Jana Olbrachta, Aleksandra Jagiellończyka i Zygmunta Starego⁷³. Mi jednak chodziło o to, by zjawiska, które zaobserwowałem dla okresu podkanclerstwa i kanclerstwa Macieja Drzewickiego, wyjaśniać procesami poprzedzającymi rok 1501 i wykraczającymi poza rok 1515. Posiłkowałem się literaturą, ale prowadziłem też wiele własnych badań źródłowych dla XV i XVI w. W taki sam sposób można wybrać inne momenty dziejowe, inne kanclerstwa i jestem pewien, że wiele zjawisk już traktowanych jako rozpoznane mogłoby być ujrzanych w nowym świetle. Wynika z tego, że tematy badawcze można sobie dowolnie zawężać, byle tylko nie gubić perspektywy długiego trwania kancelarii królewskiej.

Myślę, że z całych moich rozważań wynika postulat badania nie tyle kancelarii królewskiej, co systemu kancelarii królewskich, czyli działających w imieniu króla, z niego czerpiących legitymację swoich działań. Zdaję sobie sprawę z trudności urzeczywistnienia tego postulatu. Czy prędko doczekamy się monograficznego ujęcia kancelarii skarbowych, jeśli obserwujemy uwiad badań historii gospodarczej? Jeszcze mniej wiemy o kancelarii marszałkowskiej, choć nadzieję mogą budzić zainteresowania badawcze Dominika Kadzika⁷⁴. Jakże trudno znaleźć chętnych adeptów badań dyplomatycznych do zajęcia się kancelariami epoki stanisławowskiej, Rady Nieustającej, komisji skarbowych, wojskowych, edukacji narodowej, Straży Praw, komisji policji. Ważyć tu może zagłada registratur tych ciał, ale możliwości badań istnieją. Badania te muszą być poprzedzone żmudnym wydobywaniem informacji o pozostałościach aktowych ciał kolegialnych okresu stanisławowskiego, rozproszonych w archiwach rodzinno-majątkowych.

Postulując badania w szerokiej perspektywie czasowej, narażamy się w ogóle na problem ogromu źródeł, których gruntownie w całości przebadać nie potrafimy w perspektywie żywota jednego uczonego. W dodatku najpierw trzeba je dobrze rozpoznać.

Wojciech Krawczuk postuluje już od dawna stworzenie inwentarza idealnego Metryki Koronnej. Inwentarz ten obowiązywałby nie tylko księgi formalnie metryczne, rozproszone czy zaginione, ale też materiały pomocnicze kancelarii. Ich analiza może dać odpowiedź na pytanie o zakres kompetencji

⁷³ Chorażyczewski, *Przemiany organizacyjne polskiej kancelarii królewskiej*.

⁷⁴ Kadzik, „W kręgu dworskim”, 39–56.

rzeczowych poszczególnych kancelarii w danym czasie, ale też o inicjatywy modernizacyjne przejawiane przez pracowników kancelaryjnych.

Godne przypomnienia i podkreślenia jest, że aż trzy z pięciu zasadniczych serii ksiąg Metryki Koronnej to prywatne inicjatywy personelu. Chodzi o księgi poselskie (Jan Łaski), Sigillata (Hieronim Pinnocci) i księgi spraw publicznych (Jan Szembek). Pierwsze księgi dwóch ostatnich serii pozostały do dzisiaj poza Metryką. A ile takich inicjatyw pracowników kancelarii nie przeobraziło się w serie metryczne? Choćby rejestr konceptów przywilejów, ale zwłaszcza mandatów i listów królewskich, które prowadził własnoręcznie kanclerz Maciej Drzewicki w latach 1511–1515. Księgi te Drzewicki zabrał ze sobą z kancelarii⁷⁵. Nikogo one nie zainspirowały i nie znalazły kontynuacji w kancelarii.

Największe nadzieje wiąże z analizą materiałów pomocniczych kancelarii królewskich, tyle że najpierw trzeba wydobyć je informacyjnie z zasobu archiwalnego i rękopiśmienniczego bibliotek. Wiele formularzy kancelaryjnych jest niewłaściwie opisanych przez archiwistów i bibliotekarzy rękopiśmienników. Istnieje kilka przynajmniej ksiąg formularzowych z czasów Zygmunta Augusta, do złudzenia przypominają one księgi Metryki Koronnej i za takie zostały uznane w opisie informacyjnym⁷⁶. Złożone są z rzeczywiście wystawionych dokumentów, bez żadnych okienek do uzupełnienia. Tyle że każdy dokument jest innego rodzaju, czegoś innego dotyczy. Niektóre formularze mają wprost nagłówki nad dokumentami ułożone w porządku alfabetycznym. Materiały pomocnicze kancelarii są niezmiernie rozproszone, mogą się znajdować wszędzie. Dobrego przykładu dostarcza księga pomocnicza pracownika kancelarii skarbowej Jana Kazimierza, przechowywana w Archiwum Państwowym w Poznaniu, w niewielkim zespole akt rodziny Gorzeńskich⁷⁷. Nie potrafię wyjaśnić, jak ona tam trafiła. Tymczasem dostarcza wielu informacji o kompetencjach terytorialnych i rzeczowych kancelarii skarbowej w po-

⁷⁵ Pierwszy z rejestrów kancelarii koronnej Macieja Drzewickiego obejmuje listy, mandaty, instrukcje dyplomatyczne i inne akta z okresu od 10 VI 1510 r. do 19 VII 1511 r. („Akta z czasów Zygmunta I. 1510–1511”). Drugi z kodeksów zawiera analogiczne ekspedyty kancelarii koronnej z okresu od 3 VII 1511 r. do 20 X 1512 r. („Pisma wychodzące z kancelaryi królewskiej 1511 i 1512”). Trzeci z kodeksów obejmuje okres od 20 X 1512 r. do 13 I 1514 r. (Archiwum Konsystorza Generalnego, ACons. G VII, 16). Ostatni zaś obejmuje okres od 18 stycznia 1514 do 28 sierpnia 1516 roku, ponadto legacje i korespondencję dyplomatyczną z lat 1512–1514 oraz zbiór brewe papieskich z lat 1491–1514 („Kodeks papierowy z początku w. XVI”).

⁷⁶ Np. Magistrat m. Poteliča, Belzskoї zemli, f. 39/op. 1/1.

⁷⁷ Księga pomocnicza kancelarii skarbu koronnego ok. 1658 r., Gorzeńscy, 53/5061/0/2.

łowie XVII w. Księgę otwiera wykaz miast koronnych w układzie województwami, ale nie ma tam Prus Królewskich. Są tam wykazy stawek żołądów dla poszczególnych stanowisk wojskowych. Jest wzorzec rozliczania posłów jadących z misją z Warszawy do Moskwy. W drugiej części są wzory dokumentów, których rodzaje wychodziły z kancelarii skarbowej pod imieniem króla. Další krok to porównanie materiałów pomocniczych. Okaże się na przykład, że kaduki występujące w XVI w. w formularzach kancelarii koronnej i rzeczywiście przez nią wystawiane, w XVII w. trafiają do formularza kancelarii skarbowej. Narzuca się wyjaśnienie, że doszło do przekazania w pewnym zakresie kompetencji rzeczowych.

Ogrom odkrytego i opisanego materiału źródłowego może przerazić i sparaliżować. Książek kancelaryjnych nie da się badać kodykologicznie księga po księdze. Trzeba je ująć statystycznie, jak robił to Wojciech Krawczuk. Można też jednak, a nawet trzeba, wybrane księgi poddawać pogłębionej analizie. Nie ma szansy, by dokument królewski zbadać metodami średniowiecznymi. Już dla Zygmunta Starego proponowałem zastosowanie statystycznej metody reprezentacyjnej. Obraz dokumentów królewskich w długim trwaniu powinien powstać możliwie szybko. Można to robić, jeśli ktoś woli, w studiach osobnych dla dokumentów wieczystych, czasowych, mandatów i korespondencji. Obraz uzyskany dla losowej próby może być potem uszczegółowiany, weryfikowany lub falsyfikowany, ale zaistnieje jako punkt odniesienia i inspiracja do dalszych badań. To samo odnosi się do całościowego obrazu historii polskich kancelarii monarszych od średniowiecza po współczesność. Synteza dobra, ale niedoskonała, stawiająca tyle samo pytań, co dająca odpowiedzi, wydaje mi się niezbędna w perspektywie jednego dziesięciolecia, by dalsze badania w zakresie dyplomatyki królewskiej ożywić.

■ Bibliografia

„Akta z czasów Zygmunta I. 1510–1511”. Rkp. 252 IV. Biblioteka Czartoryskich w Krakowie.

Antoniewicz, Marcei. „Pieczęcie prałatów, panów i szlachty Wielkiego Księstwa Litewskiego przy dokumentach unii wileńskiej i mielnickiej (1499, 1501)”. W *Akty unii wileńskiej i mielnickiej (1499–1501): dokumenty i studia*, zredagowała Lidia Korczak, 277–357. Lietuvos Užsienio Politikos Dokumentai. XIII–XVIII a. Kraków: Vilnius: Polska Akademia Umiejętności: Lietuvos Istorijos Institutas, 2022.

Archiwum Konsystorza Generalnego. Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie. ACons.

- Ascheberg, Rutger von. *Dziennik oficera jazdy szwedzkiej 1621–1681*. Przetłumaczył, opracował i wstępem opatrzył Wojciech Krawczuk. Źródła do Dziejów Relacji Polsko-Szwedzkich 1. Kraków: Wydawnictwo Eternum, 2014.
- Baranowska, Anna. „O edycji Metryki Koronnej nr 8”. W *Polska kancelaria królewska między władzą a społeczeństwem*, zredagowali Waldemar Chorażyczewski i Wojciech Krawczuk, cz. 3: 95–103. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2008.
- Berendt, Tomasz. „Sekretarze królewscy Michała Korybuta Wiśniowieckiego”. W *Polska kancelaria królewska między władzą a społeczeństwem*, zredagowali Waldemar Chorażyczewski i Wojciech Krawczuk, cz. 4: 117–30. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2011.
- Bolom-Kotari, Martina, Waldemar Chorażyczewski, Miroslav Glejtek, Marcin Hlebionek, Vitalij Pavlovič Perkun, i Piotr Pokora. *Katalog pieczęci Jagiellonów*. Folia Jagellonica. Fontes 46. Toruń; Warszawa: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego w Toruniu; Polskie Towarzystwo Historyczne, 2024.
- Chłapowski, Krzysztof, red. *Księga wpisów podkanclerzego Jana Tarnowskiego MK 136 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie 1591*. Sumariusz Metryki Koronnej. Seria Nowa 5. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2009.
- Chłapowski, Krzysztof, red. *Księga wpisów podkanclerzego Jana Tarnowskiego MK 137 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie 1592*. Sumariusz Metryki Koronnej. Seria Nowa 6. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2012.
- Chłapowski, Krzysztof, red. *Księga wpisów podkanclerzego Jana Tarnowskiego MK 138 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie 1593–1594*. Sumariusz Metryki Koronnej. Seria Nowa 7. Kraków: Wydawnictwo DiG, 2014.
- Chłapowski, Krzysztof, red. *Księga wpisów podkanclerzego Jana Tarnowskiego MK 140 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie 1596*. Sumariusz Metryki Koronnej. Seria Nowa 9. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2019.
- Chłapowski, Krzysztof, red. *Księga wpisów podkanclerzego Jana Tarnowskiego MK 139 z Archiwum głównego akt dawnych w Warszawie 1595*. Sumariusz Metryki Koronnej. Seria Nowa 8. Warszawa; Bellerive-sur-Allier: Wydawnictwo DiG Édition La Rama, 2016.
- Chorażyczewski, Waldemar. „Dokument w życiu politycznym Polski wczesnonowoczesnej”. *Studia Archiwalne* 2 (2006): 61–72. <https://doi.org/10.4467/17347513SA.10.006.14761>.
- Chorażyczewski, Waldemar. „Kancelaria księgi wpisów czy kultura księgi wpisów?”. W *Dzieje biurokracji*, zredagowali Artur Górak, Krzysztof Latawiec, i Dariusz Magier, 4, cz. 1: 91–9. Radzyń Podlaski: Radzyńskie Stowarzyszenie Inicjatyw Lokalnych: Radzyńskie Towarzystwo Naukowe (Libra), 2011.
- Chorażyczewski, Waldemar. „Kancelarie centralne państwa w XIV–XVIII wieku”. W *Dyplomatyka staropolska*, zredagował Tomasz Jurek, 145–88. Nauki pomocnicze historii. Seria nowa / Instytut Historii PAN. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2015.
- Chorażyczewski, Waldemar. „Nowożytny dokument królewski. Możliwości badawcze”. W *Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych między władzą a społeczeństwem: materiały konferencji naukowej, Toruń 18 kwietnia 2002 roku*, zredagowa-

- li Waldemar Chorążyczewski i Wojciech Krawczuk, 27–48. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2003.
- Chorążyczewski, Waldemar. „Odpowiedź na recenzję Pani Doktor Grażyny Rutkowskiej”. *Studia Źródłoznawcze* 54 (2017): 237–8.
- Chorążyczewski, Waldemar. „Początki kancelarii pokojowej za Jagiellonów”. W *Polska kancelaria królewska między władzą a społeczeństwem*, zredagowali Waldemar Chorążyczewski i Wojciech Krawczuk, cz. 3: 33–46. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2008.
- Chorążyczewski, Waldemar. „Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych”. *Archiwista Polski* 7, nr 2 (2002): 84–90.
- Chorążyczewski, Waldemar. „Polska kancelaria królewska w dobie unii wileńskiej i radomskiej. Elementy modernizacyjne”. W *Akty unii wileńskiej i mielnickiej (1499–1501): dokumenty i studia*, zredagowane przez Lidia Korczak, 123–63. Lietuvos Užsienio Politikos Dokumentai. XIII–XVIII a. Kraków: Vilnius: Polska Akademia Umiejętności: Lietuvos Istorijos Institutas, 2022.
- Chorążyczewski, Waldemar. „Próba rekonstrukcji polskiej kancelarii królewskiej w 1. połowie XVI wieku”. W *Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych między władzą a społeczeństwem: materiały konferencji naukowej, Kraków, 14 kwietnia 2004*, zredagowali Waldemar Chorążyczewski i Wojciech Krawczuk, cz. 2: 9–50. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, 2006.
- Chorążyczewski, Waldemar. „Prywatne archiwa polityczne w Polsce XVI wieku”. *Archiwa – Kancelarie – Zbiory* 1 (3) (2010): 13–68. <https://doi.org/10.12775/AKZ.2010.001>.
- Chorążyczewski, Waldemar. *Przemiany organizacyjne polskiej kancelarii królewskiej u progu czasów nowożytnych*. Rozprawa habilitacyjna / Uniwersytet Mikołaja Kopernika. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2007.
- Chorążyczewski, Waldemar. „III Spotkanie z cyklu «Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych. Między władzą a społeczeństwem» (Warszawa, 20–21 IV 2006)”. *Studia Źródłoznawcze* 44 (2006): 228–30.
- Chorążyczewski, Waldemar. „System kancelarii Zygmunta Starego (1467–1548)”. W *Polska kancelaria królewska między władzą a społeczeństwem*, zredagowali Waldemar Chorążyczewski i Wojciech Krawczuk, cz. 4: 11–33. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2011.
- Chorążyczewski, Waldemar. „The Second Life of Documents. A Study of the History of the Legal and Political Culture of Early Modern Poland”. W *Urkunden, Archive, Kontexte*, zredagowane przez Magdalena Wiśniewska-Drewniak i Katarzyna Pełowska, 13–24. Geschichte im mitteleuropäischen Kontext 3. Göttingen: V&R unipress, 2022. <https://doi.org/10.14220/9783737014724.13>.
- Chorążyczewski, Waldemar, i Agnieszka Rosa. „Samoświadectwa pracowników polskiej kancelarii królewskiej czasów nowożytnych. Przypadek sekretarza królewskiego Jana Piotrowskiego”. W *Polska kancelaria królewska między władzą a społeczeństwem*, zredagowali Waldemar Chorążyczewski i Wojciech Krawczuk, cz. 4: 87–106. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2011.
- Chorążyczewski, Waldemar, i Wojciech Krawczuk, red. *Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych między władzą a społeczeństwem: materiały konferencji na-*

- ukowej, Kraków, 14 kwietnia 2004. Cz. 2. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, 2006.
- Chorążyczewski, Waldemar, i Wojciech Krawczuk, red. *Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych między władzą a społeczeństwem: materiały konferencji naukowej, Toruń 18 kwietnia 2002 roku*. Toruń: Wydaw. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2003.
- Chorążyczewski, Waldemar, i Wojciech Krawczuk, red. *Polska kancelaria królewska między władzą a społeczeństwem*. Cz. 3. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2008.
- Chorążyczewski, Waldemar, i Wojciech Krawczuk, red. *Polska kancelaria królewska między władzą a społeczeństwem*. Cz. 4. Warszawa: DiG, 2011.
- Ciechanowski, Hadrian. „Kancelaria królewska Stanisława Leszczyńskiego z lat 1705–1710. Zarys problemu”. *Archiwa – Kancelarie – Zbiory* 7 (9) (2016): 145–62. <https://doi.org/10.12775/AKZ.2016.009>.
- Dąbrowski, Janusz, red. *Księga wpisów kanclerza wielkiego Jerzego Ossolińskiego MK 189 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie z lat 1643–1648*. Sumariusz Metryki Koronnej. Seria Nowa 19. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2020.
- Dąbrowski, Janusz, red. *Księga wpisów kanclerza wielkiego Jerzego Ossolińskiego MK 190 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie z lat 1643–1650*. Sumariusz Metryki Koronnej. Seria Nowa 20. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2020.
- Dąbrowski, Janusz, red. *Księga wpisów podkanclerzego Aleksandra Trzebińskiego MK 188 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie z lat 1643–1644*. Sumariusz Metryki Koronnej. Seria Nowa 18. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2020.
- Dąbrowski, Janusz, red. *Księga wpisów podkanclerzego i następnie kanclerza Tomasza Zamoyskiego MK 181 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie 1633–1637*. Sumariusz Metryki Koronnej. Seria Nowa 11. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2019.
- Dąbrowski, Janusz, red. *Księga wpisów podkanclerzego Jerzego Ossolińskiego MK 184 z Archiwum Głównego Akt Dawnych z lat 1638–1639*. Sumariusz Metryki Koronnej. Seria Nowa 14. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2019.
- Dąbrowski, Janusz, i Anna Wajs, red. *Księga wpisów kanclerza Piotra Gembickiego MK 183 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie*. Sumariusz Metryki Koronnej. Seria Nowa 13. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2019.
- Dąbrowski, Janusz, i Wojciech Krawczuk, red. *Księga wpisów podkanclerzego Piotra Gembickiego MK 182 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie*. Sumariusz Metryki Koronnej. Seria Nowa 12. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2019.
- Duży, Wiesława. Omówienie pracy *Polska kancelaria królewska. Między władzą a społeczeństwem, część 3*, zredagowanej przez Waldemara Chorążyczewskiego i Wojciecha Krawczuka. *Klio* 12, nr 1 (2009): 210–11.
- Gorzeńscy (starsza linia prymasowska, właściciele miasta Dobrzyca w kaliskim, m.in. August Gorzeński, wojewoda Księstwa Warszawskiego) 1554–1845. *Archiwum Państwowe w Poznaniu*. 53/5061/0.
- Górny, Rafał. „Najstarsze zachowane księgi Sigillat Metryki Koronnej”. W *Polska kancelaria królewska między władzą a społeczeństwem*, zredagowali Waldemar Chorążyczewski i Wojciech Krawczuk, cz. 3: 69–77. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2008.

- Górzyński, Sławomir, red. *The Polish and Lithuanian Metrica – memory of the state = Metryka Koronna – pamięć państwa*. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2017.
- Grabowski, Janusz. „Tytułatura mazowiecka i ruska na dokumentach królewskich Piastów i Jagiellonów (XIV–XVI w.)”. W *Polska kancelaria królewska między władzą a społeczeństwem*, zredagowali Waldemar Chorążyczewski i Wojciech Krawczuk, cz. 3: 9–31. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2008.
- Gruša, Aleksandr I. *Dokumental'naâ pis'mennost' Velikogo Knâzhestva Litovskogo, konec XIV–pervaâ tret' XVI v.* Minsk: Belaruskâ navuka, 2015.
- Gyllenhielm, Carl Carlsson. *Zapiski o latach 1597–1614: o wojnie i niewoli*. Przetłumaczył, opracował i wstępem opatrzył Wojciech Krawczuk. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, 2021.
- Hlebionek, Marcin. „„Dziękowania za pieczęć». Wokół polskiego ceremoniału dworskiego”. W *Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych między władzą a społeczeństwem: materiały konferencji naukowej, Kraków 14 kwietnia 2004*, zredagowali Waldemar Chorążyczewski i Wojciech Krawczuk, cz. 2: 51–72. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, 2006.
- Hlebionek, Marcin. „Nowożytne pieczęcie królów polskich”. W *Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych między władzą a społeczeństwem: materiały konferencji naukowej, Toruń 18 kwietnia 2002 roku*, zredagowali Waldemar Chorążyczewski i Wojciech Krawczuk, 49–70. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2003.
- Hlebionek, Marcin. „Nowożytne pieczęcie królów polskich. Projekt formularza badawczego”. W *Polska kancelaria królewska między władzą a społeczeństwem*, zredagowali Waldemar Chorążyczewski i Wojciech Krawczuk, cz. 4: 131–46. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2011.
- Hlebionek, Marcin, red. *Pieczęcie królów i królowych do 1572 r.* Katalog Pieczęci Archiwum Państwowego w Toruniu 1. Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 2020.
- Hlebionek, Marcin, red. *Pieczęcie królów i królowych polskich od 1576 do 1795 r.* Katalog Pieczęci Archiwum Państwowego w Toruniu 2. Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 2022.
- Hultman, Johan. *O panowaniu Karola XII, króla Szwecji*. Przetłumaczył, opracował i wstępem opatrzył Wojciech Krawczuk. Źródła do Dziejów Relacji Polsko-Szwedzkich 2. Kraków: Wydawnictwo Eternum, 2015.
- Janicki, Marek A. „Tłumaczenie listu Iwana Groźnego do Zygmunta Augusta i jego rola w agitacji przed sejmem warszawskim 1563 r.”. W *Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych między władzą a społeczeństwem: materiały konferencji naukowej, Kraków 14 kwietnia 2004*, zredagowali Waldemar Chorążyczewski i Wojciech Krawczuk, cz. 2: 73–86. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, 2006.
- Jaworski, Rafał. „Archiwum Koronne Krakowskie za Jagiellonów. Zarys problematyki”. W *Polska kancelaria królewska między władzą a społeczeństwem*, zredagowali Waldemar Chorążyczewski i Wojciech Krawczuk, cz. 3: 113–29. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2008.
- Jaworski, Rafał. „Ewangeliarze ruskie jako księgi wpisów. Próba zarysowania problemu na przykładzie Ewangeliarza Ławryszewskiego”. W *Polska kancelaria kró-*

- lewska czasów nowożytnych między władzą a społeczeństwem: materiały konferencji naukowej, Kraków 14 kwietnia 2004, zredagowali Waldemar Chorażyczewski i Wojciech Krawczuk, cz. 2: 87–98. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, 2006.
- Jaworski, Rafał. „Kancelaria litewska XIV–XVI wieku. Stan i specyfika badań, postulatory badawcze”. W *Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych między władzą a społeczeństwem: materiały konferencji naukowej, Toruń 18 kwietnia 2002 roku*, zredagowali Waldemar Chorażyczewski i Wojciech Krawczuk, 89–104. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2003.
- Jurek, Tomasz, red. *Dyplomatyka staropolska*. Nauki pomocnicze historii. Seria nowa / Instytut Historii PAN. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2015.
- Kacperczyk, Urszula. „Wyszukiwarka do Ksiąg Kancelarskich (KK: 92, 94, 97, 98, 100) z lat 1781–1793”. W *Polska kancelaria królewska między władzą a społeczeństwem*, zredagowali Waldemar Chorażyczewski i Wojciech Krawczuk, cz. 3: 111–2. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2008.
- Kaczmarczyk, Beata. *Język polski w kancelarii królewskiej w pierwszej połowie XVI wieku*. Acta Universitatis Wratislaviensis 2565. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2003.
- Kadzik, Dominik. „W kręgu dworskim w czasach króla Stefana Batorego – słudzy skarbowi, straż marszałkowska i służba prywatna dworzan”. *Kronika Zamkowa*, nr 9 (2022): 39–56.
- Kieniewicz, Leszek. „Sekretariat Stefana Batorego. Zbiorowość i kariery sekretarzy królewskich”. W *Spółczeństwo staropolskie: studia i szkice*, zredagowane przez Anna Kamler i Andrzej Wyczański, 4: 33–69. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1986.
- „Kod.[eks] pap.[ierowy] z początku w. XVI różemi pisany rękami, fol., kart. 234 i 2 próżne na początku i końcu”. Rkp. 38. Biblioteka Jagiellońska w Krakowie.
- Korczyński, Adam, i Wojciech Krawczuk, red. *Księga wpisów MK 187 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie z lat 1639–1642*. Sumariusz Metryki Koronnej. Seria Nowa 17. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2020.
- Korolko, Mirosław. *Seminarium Rzeczypospolitej Królestwa Polskiego: humaniści w kancelarii królewskiej Zygmunta Augusta*. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1991.
- Kot, Aneta, Michał Kulecki, Anna Sokół, i Grażyna Spyрка, red. *Księga wpisów kancelerza Jana Zamoyskiego MK 133 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie: lata 1587–1595*. Sumariusz Metryki Koronnej. Seria Nowa 2. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, 2001.
- Krawczuk, Wojciech, red. *Regesty kancelarii szwedzkiej króla Zygmunta III z lat 1597–1600: Riksregistraturet vol. 86 Riksarkivet w Sztokholmie*. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, 2021.
- Krawczuk, Wojciech, red. *Sumariusz księgi MK 180 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie z lat 1633–1635, kanclerstwa Jakuba Zadzik*. Sumariusz Metryki Koronnej. Seria Nowa 10. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, 2018.
- Krawczuk, Wojciech. „Długie trwanie» kancelarii koronnej”. W *Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych między władzą a społeczeństwem: materiały konferen-*

- cji naukowej, Kraków 14 kwietnia 2004, zredagowali Waldemar Chorażyczewski i Wojciech Krawczuk, cz. 2: 99–106. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, 2006.
- Krawczuk, Wojciech, red. i tłumacz. *Kancelaria Koronna a sejm walny: Instructuarium*. Warszawa: Kancelaria Sejmu Wydawnictwo Sejmowe, 1995.
- Krawczuk, Wojciech. „Kancelaria pokojowa za Wazów”. W *Polska kancelaria królewska między władzą a społeczeństwem*, zredagowali Waldemar Chorażyczewski i Wojciech Krawczuk, cz. 3: 47–54. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2008.
- Krawczuk, Wojciech, red. *Księga wpisów kancelarii koronnej podkanclerzego Tomasza Zamoyskiego z lat 1628–1635 ze zbiorów sztokholmskiego Riksarkivet sygnatura Skokloster E(nskilda) 8636*. Sumariusz Metryki Koronnej. Seria Nowa 1. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, 1999.
- Krawczuk, Wojciech, red. *Księga wpisów MK 185 podkanclerzego i kanclerza Jerzego Ossolińskiego z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie z lat 1638–1643*. Sumariusz Metryki Koronnej. Seria Nowa 15. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2020.
- Krawczuk, Wojciech, red. *Księga wpisów podkanclerzego Wojciecha Baranowskiego MK 134 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie 1587–V 1588*. Sumariusz Metryki Koronnej. Seria Nowa 3. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, 2004.
- Krawczuk, Wojciech. „Metryka Koronna. W stronę inwentarza idealnego”. W *Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych między władzą a społeczeństwem: materiały konferencji naukowej, Toruń 18 kwietnia 2002 roku*, zredagowali Waldemar Chorażyczewski i Wojciech Krawczuk, 11–8. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2003.
- Krawczuk, Wojciech. *Metryka Koronna za Zygmunta III Wazy: początki archiwum koronnego warszawskiego w świetle spisów z 1620 i 1627 roku*. Varia (Uniwersytet Jagielloński) 349. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1995.
- Krawczuk, Wojciech. *Metrykanci koronni: rozwój registratury centralnej od XVI do XVIII wieku*. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, 2002.
- Krawczuk, Wojciech. „Odpowiedź na recenzję Pani Doktor Grażyny Rutkowskiej”. *Studia Źródłoznawcze* 54 (2017): 239–40.
- Krawczuk, Wojciech. *Pieczęcie Zygmunta III Wazy*. Kraków: Zakład Nauk Pomocniczych Historii i Archiwistyki – Uniwersytet Jagielloński, 1993.
- Krawczuk, Wojciech. „Pisarze dekretowi”. W *Poprzez stulecia: księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Antoniemu Podrazie w 80. rocznicę Jego urodzin*, zredagowała Danuta Czarska, 39–43. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, 2000.
- Krawczuk, Wojciech. „Pisarze kancelarii koronnych Zygmunta III Wazy”. *Studia Historyczne* 36, nr 2 (1993): 149–64.
- Krawczuk, Wojciech. „Problemy badawcze kancelarii koronnej na przykładzie kancelarii Zygmunta III Wazy”. W *Tradycje i perspektywy nauk pomocniczych historii w Polsce: materiały z sympozjum w Uniwersytecie Jagiellońskim dnia 21–22 października 1993 roku profesorowi Zbigniewowi Perzanowskiemu przypisane*, zredagowane przez Zbigniew Perzanowski i Mieczysław Rokosz, 149–53. Varia (Uniwersytet Jagielloński) 345. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1995.

- Krawczuk, Wojciech, red. *Protokół i regesty kancelarii szwedzkiej ekspedycji niemieckiej króla Zygmunta III z lat 1597–1600 Riksregistraturet vol. 87 Riksarkivet w Sztokholmie*. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, 2020.
- Krawczuk, Wojciech. „Uwagi Samuela von Pufendorfa o praktykach kancelaryjnych w XVII wieku”. W *Polska kancelaria królewska między władzą a społeczeństwem*, zredagowali Waldemar Chorażyczewski i Wojciech Krawczuk, cz. 4: 107–15. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2011.
- Krawczuk, Wojciech. *Wierni królom: Szwedzi i Finowie na uchodźstwie w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w pierwszej połowie XVII wieku*. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, 2019.
- Krawczuk, Wojciech, i Michał Kulecki, red. *Księga wpisów podkanclerzego Wojciecha Baranowskiego z okresu marzec 1588 – grudzień 1590 MK 135 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie*. Sumariusz Metryki Koronnej. Seria Nowa 4. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2010.
- Kulakovskij, Petro. *Kancelariâ Rus'koï (Volins'koï) metriki 1569–1673 rr: studiâ z istoriï ukrains'kogo regionalizmu v Rečî Pospolitiĭ*. Ostrog; L'viv, 2002.
- Kulakowskyj, Petro. „Kancelaria królewska a dokument czernihowski”. W *Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych między władzą a społeczeństwem: materiały konferencji naukowej, Kraków 14 kwietnia 2004*, zredagowali Waldemar Chorażyczewski i Wojciech Krawczuk, cz. 2: 107–15. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, 2006.
- Kulecki, Michał. „Indeks rzeczowy i suplement (wykaz dokumentów oblatowanych) do części V Matricularum Regni Poloniae Summaria”. W *Polska kancelaria królewska między władzą a społeczeństwem*, zredagowali Waldemar Chorażyczewski i Wojciech Krawczuk, cz. 3: 105–10. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2008.
- Kuś, Agnieszka. „Państwo to kancelaria – «kancelaryjny» aspekt humoru Rzeczypospolitej Babińskiej”. W *Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych między władzą a społeczeństwem: materiały konferencji naukowej, Kraków 14 kwietnia 2004*, zredagowali Waldemar Chorażyczewski i Wojciech Krawczuk, cz. 2: 117–28. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, 2006.
- Kuś, Agnieszka. „Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych. Między władzą a społeczeństwem (Toruń, 18 IV 2002)”. *Studia Źródłoznawcze* 40 (2002): 274–5.
- Lawniczak, Paulina. „Sekretariat Stanu Księstwa Warszawskiego (1807–1813)”. *Archiva – Kancelarie – Zbiory* 4 (6) (2013): 33–77. <https://doi.org/10.12775/AKZ.2013.002>.
- Łazarek, Anna. „Źródła do dziejów kancelarii książęcej na Pomorzu Zachodnim w XVI–XVII wieku”. W *Polska kancelaria królewska między władzą a społeczeństwem*, zredagowali Waldemar Chorażyczewski i Wojciech Krawczuk, cz. 4: 147–52. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2011.
- Łosowski, Janusz. „Kancelaria królewska a miasta. Problemy badawcze”. W *Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych między władzą a społeczeństwem: materiały konferencji naukowej, Kraków 14 kwietnia 2004*, zredagowali Waldemar Chorażyczewski i Wojciech Krawczuk, cz. 2: 129–56. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, 2006.
- Magistrat m. Poteliča, Belzskoï zemli, Belz'kogo vožvodstva, z 1783 r. – Žovkiv's'kogo okruhu (kīnec XV st. – 1939 r.). Central'nij deržavnij istoriĭnij arhiv Ukraïni. Lwów. F.39

- Nerlo, Monika. „Świadcowie w dokumentach królewskich Zygmunta Starego w latach 1507–1515”. W *Polska kancelaria królewska między władzą a społeczeństwem*, zredagowali Waldemar Chorażyczewski i Wojciech Krawczuk, cz. 4: 31–71. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2011.
- Odrzywska-Kidawa, Anna. *Biskup Piotr Tomicki (1464–1535): kariera polityczna i kościelna*. Warszawa: Semper, 2004.
- Odrzywska-Kidawa, Anna. *Podkanclerzy Piotr Tomicki (1515–1535): polityk i humanista*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Semper”, 2005.
- Odrzywska-Kidawa, Anna. „Prace kancelaryjne podkanclerzego Piotra Tomickiego 1515–1535”. W *Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych między władzą a społeczeństwem: materiały konferencji naukowej, Kraków 14 kwietnia 2004*, zredagowali Waldemar Chorażyczewski i Wojciech Krawczuk, cz. 2: 157–77. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, 2006.
- Palkij, Henryk. „Kancelaria królewska w systemie politycznym Rzeczypospolitej. Problem analizy źródeł masowych”. W *Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych między władzą a społeczeństwem: materiały konferencji naukowej, Toruń 18 kwietnia 2002 roku*, zredagowali Waldemar Chorażyczewski i Wojciech Krawczuk, 71–88. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2003.
- Pietkiewicz, Krzysztof. „Dokumenty unii polsko-litewskiej na przełomie XV/XVI wieku”. W *Akty unii wileńskiej i mielnickiej (1499–1501): dokumenty i studia*, zredagowane przez Lidia Korczak, 79–122. Lietuvos Užsienio Politikos Dokumentai. XIII–XVIII a. Kraków: Vilnius: Polska Akademia Umiejętności: Lietuvos Istorijos Institutas, 2022.
- „Pisma wychodzące z kancelaryi królewskiej 1511 i 1512”. Rkp. 253 IV. Biblioteka Czartoryskich w Krakowie.
- Pufendorf, Samuel. *Siedem ksiąg o czynach Karola Gustawa króla Szwecji*. Przetłumaczył, opracował i wstępem opatrzył Wojciech Krawczuk. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2013.
- Rabiej, Piotr. „Dokumenty unii horodelskiej”. W *1413 m. Horodlės aktai: (dokumentai ir tyrinėjimai) = Akty Horodelskie z 1413 roku: (dokumenty i studia)*, zredagowały Jūratė Kiaupienė i Lidia Korczak, 83–117. Lietuvos Užsienio Politikos Dokumentai. XIII–XVIII a. Vilnius; Kraków: Lietuvos istorijos institutas; Polska Akademia Umiejętności, 2013.
- Rogulski, Jakub. „Pieczęcie króla, panów rady i szlachty Królestwa Polskiego przy dokumentach unii krakowsko-wileńskiej i mielnickiej (1499, 1501)”. W *Akty unii wileńskiej i mielnickiej (1499–1501): dokumenty i studia*, zredagowane przez Lidia Korczak, 237–76. Lietuvos Užsienio Politikos Dokumentai. XIII–XVIII a. Kraków: Vilnius: Polska Akademia Umiejętności: Lietuvos Istorijos Institutas, 2022. 237–76.
- Rutkowska, Grażyna. Recenzja artykułów „Kancelarie centralne państwa w XIV–XVIII wieku” (Waldemar Chorażyczewski), „Metryka Koronna i Metryka Litewska” (Wojciech Krawczuk) W: *Dyplomatyka staropolska*, zredagował Tomasz Jurek. Warszawa 2015, s. 145–212. *Studia Źródłoznawcze* 54 (2016): 191–9.
- Salina, Anna, i Inga Stembrowicz, red. *Metryka Koronna nr 8: Liber intitulatus: Varavia: Boleslai, Conradi, Janusii et Annae ducum Masoviae ab anno 1471 usque ad 1526*. Warszawa: Instytut Historii PAN, 2018.

- Sapała, Patryk. „The Itinerary of Bishop Piotr Tomicki, Vice-Chancellor of the Kingdom of Poland (1515-1535)”. W *Corpus Epistularum Ioannis Dantisci. Pt. 5: Respublica Litteraria in Action. Vol. 4: Travels-Maps-Itineraries*, zredagowała Katarzyna Tomaszuk, 141–682. Warsaw: Institute for interdisciplinary studies „Artes liberales” of University of Warsaw; Polish academy of arts and sciences PAU, 2023.
- Sapała, Patryk. *Katalog rękopisów Biblioteki Narodowej. Ser. 3, Zbiory Biblioteki Ordynacji Zamojskiej. T. 7, Teki Górskiego (sygn. BOZ 2053). Cz. 1, Teki I–XV*. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2020.
- Sapała, Patryk. *Katalog rękopisów Biblioteki Narodowej. Ser. 3, Zbiory Biblioteki Ordynacji Zamojskiej. T. 7, Teki Górskiego (sygn. BOZ 2053). Cz. 2, Teki XVI–XXIX*. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2020.
- Sapała, Patryk. *Katalog rękopisów Biblioteki Narodowej. Ser. 3, Zbiory Biblioteki Ordynacji Zamojskiej. T. 7, Teki Górskiego (sygn. BOZ 2053). Cz. 3, Indeksy*. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2020.
- Stembrowicz, Inga. „Dział papieski Archiwum Koronnego Krakowskiego w świetle zachowanych inwentarzy”. W *Polska kancelaria królewska między władzą a społeczeństwem*, zredagowali Waldemar Chorażyczewski i Wojciech Krawczuk, cz. 3: 131–7. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2008.
- Stembrowicz, Inga. „Prace nad edycją 8 tomu Metryki Koronnej (tzw. Metryki Mazowieckiej)”. W *Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych między władzą a społeczeństwem: materiały konferencji naukowej, Kraków 14 kwietnia 2004*, zredagowali Waldemar Chorażyczewski i Wojciech Krawczuk, cz. 2: 179–86. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, 2006.
- Sułkowska-Kurasiowa, Irena. *Dokumenty królewskie i ich funkcja w państwie polskim za Andegawenów i pierwszych Jagiellonów 1370–1444*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1977.
- Sułkowska-Kurasiowa, Irena. *Polska kancelaria królewska w latach 1447–1506*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo PAN, 1967.
- Sułkowska-Kuraś, Irena, Magdalena Lasota, Małgorzata Badowska, Janina Wejchert, i Michał Kulecki, red. *Sumariusz ksiąg poselstw Metryki Koronnej. T. 1: Jagiellonowie*. Warszawa: Archiwum Główne Akt Dawnych, 2019.
- Syta, Krzysztof. „Akta kancelarii królewskiej z XVIII w. w archiwach prywatnych – problemy i możliwości badawcze”. W *Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych między władzą a społeczeństwem: materiały konferencji naukowej, Kraków 14 kwietnia 2004*, zredagowali Waldemar Chorażyczewski i Wojciech Krawczuk, cz. 2: 187–204. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, 2006.
- Syta Krzysztof. „Gabinet Dyplomatyczny Stanisława Augusta Poniatowskiego 1764–1768”. W *Polska kancelaria królewska między władzą a społeczeństwem*, zredagowali Waldemar Chorażyczewski i Wojciech Krawczuk, cz. 3: 79–93. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2008.
- Wajs, Anna, red. *Księga wpisów kanclerza Piotra Gembickiego MK 186 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie z lat 1639–1641. Sumariusz Metryki Koronnej. Seria Nowa 16*. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2020.
- Wajs, Hubert. „Inwentarz Metryki Koronnej w EAD”. W *Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych między władzą a społeczeństwem: materiały konferencji na-*

- ukowej, Kraków 14 kwietnia 2004, zredagowali Waldemar Chorążyczewski i Wojciech Krawczuk, cz. 2: 205–15. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, 2006.
- Wajs, Henryk. „Propozycja bazy danych do opracowywania ksiąg Metryki Koronnej z czasów Stefana Batorego”. W *Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych między władzą a społeczeństwem: materiały konferencji naukowej, Toruń 18 kwietnia 2002 roku*, zredagowali Waldemar Chorążyczewski i Wojciech Krawczuk, 19–26. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2003.
- Wejchert, Janina, Michał Kulecki, Irena Sułkowska-Kuraś, Magdalena Pawluczuk, i Małgorzata Badowska, red. *Sumariusz ksiąg poselstw Metryki Koronnej. T. 2: Królowie elekcyjni*. Warszawa: [Zalesie Górne]: Archiwum Główne Akt Dawnych; [Pracownia Wydawnicza, Andrzej Zabrowarny], 2020.
- Wroniszewski, Jan. „Pieczęcie polskie przy dokumentach horodelskich w świetle polskiej średniowiecznej sfragistyki”. W *1413 m. Horodlės aktai: (dokumentai ir tyrinėjimai) = Akty Horodelskie z 1413 roku: (dokumenty i studia)*, zredagowały Jūratė Kiaupienė i Lidia Korczak, 145–59. Lietuvos Užsienio Politikos Dokumentai. XIII–XVIII a. Vilnius; Kraków: Lietuvos istorijos institutas; Polska Akademia Umiejętności, 2013.
- Wyczański, Andrzej. *Między kulturą a polityką: sekretarze królewscy Zygmunta Starego (1506–1548)*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1990.
- Wyczański, Andrzej. „O potrzebie badań nad kancelarią Zygmunta Starego (1506–1548)”. W *Historia i archiwistyka: księga pamiątkowa ku czci profesora Andrzeja Tomczaka*, zredagowali Jerzy Dygdała i Bolesław Woszczyński, 147–52. Toruń; Warszawa: Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu; Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, 1992.
- Żądłowski, Dawid. „Sekretarze królewscy Władysława IV w kancelarii królewskiej”. W *Polska kancelaria królewska między władzą a społeczeństwem*, zredagowali Waldemar Chorążyczewski i Wojciech Krawczuk, cz. 3: 55–67. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2008.